

Buzogány Dezső

Kálvin és Melanchthon, avagy „meg kellene házasodnod, János!”*

Jelen dolgozatunkban az ifjú Kálvin levelezését vizsgáltuk át addig a korszakig, amíg el nem kezdte a Genfben felvállalt egyházépítő munka dandárját. Időí besorolása tehát a század harmincas éveinek vége, negyvenes éveinek eleje. Meggyőződésünk, hogy Kálvin ebben a időszakban válik – olykor példaképek hatására is – azzá az egyházépítő teológussá, akinek karakteres arcélét a későbbi korszakokból ismerjük. Ebben az egyéniség-építő időszakban, példaképként, kiemelt helyet foglal el a hírből akkor már általa jól ismert Melanchthon.

Amennyiben az emberi élet idői határait vesszük alapul, manapság tizenkét év nem nagy korkülönbség, de sajátos környezetben jelentős előny lehet: Kálvin alig 9 éves kisfiú, amikor Melanchthon már Európa egyik leghíresebb egyetemének a tanára, Luther mellett pedig másodikként vesz részt a reformációt megalapozó vitafolyamatokban. Kálvin alig 12 éves, amikor megjelenik Melanchthon híres *Loci Communes*e, amellyel nagy hírnevet szerezte Európában. 1530-ban Kálvin, 21 évesen, a bourge-i egyetem diákja, ahol, újszövetségi tanulmányai előkészítéseként, épphogy elkezdi tanulni görögül, amikor Melanchthon már megírta a német reformáció (tegyük hozzá: maig érvényes) alapirátát, a *Confessio Augustanát*, amely dogmatikai megalapozása a reformáció német egyházának. Kálvin híre-neve tehát még sehol sincs, amikor Melanchthon már befutott és Európa-szerte ünnepelt élvonalbeli teológus.

Miért tartottam fontosnak megismételni ezeket a már jól ismert tényeket? Szükségem van rájuk az alább következő gondolatmenet indításához.

Tétel: *az ifjú Kálvin Melanchthon személyében tudós teológusi és reformátori példaképet látott.*

Sokan a két személy viszonyát bonyolult kapcsolatrendszerben szemlélik és szemléltetik, bizonyos esetben joggal, én viszont úgy érzem, hogy kapcsolatuk ebben a leegyszerűsített formában is megragadható. Igaz, hogy kettejük viszonyára mélyen rányomta bélyegét sok minden külső (politikai, egyházi, tanbeli) körülmény, de annak kezdeti fázisában ez a mester-tanítvány viszony az érvényes és meghatározó. Az ma már aligha kimutatható, hogy Kálvin mikor találkozott először Melanchthon nevével vagy egyik-másik írásával, bizonyára már a reformáció iránti érdeklődése kezdetén. Az viszont

* Elhangzott Budapesten, 2009. augusztus 24-én, a Doktorok Kollégiuma plenáris ülésén.

kétségtelen, hogy az *Institutio* első változatának írását mélyen befolyásolta a praeceptor alapvető dogmatikai munkája, a *Loci*, sokan ki is mutatták a nyilvánvaló hatást. A leveleit újra és újra átnézve és átolvasva mégis úgy tűnik, hogy ez nem volt több amolyan arctalan szellemi hatásnál, hiszen ifjúkori leveleiben Lutherről és a német reformáció álláspontjáról van ugyan szó, de az első strasbourgi tartózkodás előtt Melanchthon nevét egyszer sem említi. Aligha csalódunk, ha azt mondjuk, hogy a praeceptor neve és személye akkor jelenik meg és válik meghatározóvá Kálvin életében, amikor strasbourgi tartózkodása idején egyre több szerepet vállal a magas politika konyháján kotyvasztott egyházpolitikában.

A vizsgált időszakban, a birodalmi gyűléseken folytatott egységesítési kísérletek idején Melanchthon a német reformáció teljes jogú meghatalmazottja. De nemcsak. Tekintélye és felkészültsége az egész protestáns fél vezetőjévé emeli őt, sok esetben azon tudósi különítményekben is, amelyeknek az ifjú Kálvin is tagja. A komoly egyházépítői és teológiai tapasztalattal rendelkező, de a még ki nem forrott személyiségű Kálvin számára Melanchthon példaképpé lett ezeken a gyűléseken. Kálvin már nem a lázadó és kereső ifjú, hanem a kiteljesedés irányába elindult teológus egyéniség, és ezen a ponton kap újabb lendületet Melanchthon személyiségén keresztül. Melanchthon, akihez képzettsége okán is közelséget érezhetett, nem életformájával, hanem teológiai attitűdjével lett Kálvin példaképévé: mindketten szolid humanista műveltséget szereztek, egyaránt lelkes hívei az eredeti forrásoknak és nyelveknek, mindketten logikus és következetes gondolattársításra termettek, dialektikus módszerességük ugyancsak közös, írásértelmezési módszerükben sincs nagy eltérés közöttük stb. Minden feltétele megvan tehát annak, hogy a teológiai tudományossággal kacérkodó ifjú Kálvin alkalmas szellemi atyára és mentorra találjon Melanchthon személyében.

Melanchthon Kálvin leveleiben

Kálvin fennmaradt és a *Corpus Reformatorum*ban közölt levelei között többet is találunk, amelyben a praeceptor neve és személye megjelenik. 1538 októberében Strasbourgból ír levelet Farellnek, amelyben közli: Bucernek átadott levelében kéri Melanchthont, hogy az egyházi javak ügyében egyértelműbben fejtse ki véleményét.¹ 1539 októberében Grynaeusnak mond véleményt Melanchthon, Bullinger, valamint Bucer Római levél kommentárjairól, és ezt írja:

„Melanchthon Fülöp azon egyedülálló tanításával, szorgalmával és rátermettségével, amelyekkel a tudományágak valamennyi nemében

¹ Dedi ei ad Philippum literas, quibus rogavi ut me certiosem suae sententiae faceret. *Corpus Reformatorum* (a továbbiakban: CR), 279.

jeleskedik, megelőzve az eddig megjelent egyéb írásokat, sok fényt derített.”²

Egy hónappal később Farelnek írja lelkesen:

„ha még nem olvastad volna Fülöpnek az egyház tekintélyéről írt munkáját, kérlek, tedd meg. Látni fogod, hogy ebben sokkal értelmesebbnek mutatkozik, mint más írásában”.³

Ugyanazon év végén, datálás nélküli levélben szól arról, hogy egyik lelkesztársa istentiszteleti igemagyarázatában az úrvacsorai kenyérben való test szerinti inklúziót vallotta. A levélben Kálvin szentül fogadja (*sanctissime promitto*), hogy amit neki tanításként mondott, teljesen megegyezik Melanchthon véleményével. Ezt akár borítékolni is tudja. A mondottakat Kálvin pontokba szedve leírta és elküldte Melanchthonnak, de mielőtt még választ kapott volna tőle, találkoztak Frankfurtban, ahol igazolta Kálvin előtt: ő maga sem vélekedik másképpen ebben a kérdésben.⁴ Kálvin leveleiben itt jelenik meg először Melanchthon, mint teológiai szaktekintély, akihez ő maga is igazodik.

Barátság az egységtárgyalások árnyékában

Ezzel a levéllel és a benne történő hivatkozással elérkeztünk azon eseménysorhoz, amelynek célja volt az európai keresztyénség egységét újra visszaállítani. Miután Kálvint elűldözték Genfből, Strasbourgba ment, ahol Bucer köréhez csatlakozott, akivel együtt 1539–1541 között részt vett azon a tárgyalássorozaton, amelyet Frankfurtban, Wormsban és Regensburgban rendeztek meg a németországi keresztyén egységet helyreállítandó.

Frankfurt

Farelnek 1539. április közepe táján írja, hogy két ok miatt vállalta szívesen azt, hogy akár váratlanul⁵ is elutazzon Frankfurtba: szerette volna elérni, hogy a francia menekültek ügyében pozitív döntés szülessen, és igen

² Philippus Melanchthon, pro singulari et doctrina et industria et dexteritate qua in omni disciplinarum genere pollet, prae iis qui ante ipsum in publicum prodierant multum lucis intulit. CR 38. (Calvin X.), 403–404.

³ Si nondum legisti Philippum de autoritate ecclesiae, cupio ut legas. Videbis multo cordatiorem quam apparebat in aliis scriptis. CR 38. (Calvin X.), 432.

⁴ [...] describendos tibi curavi articulos, quibus tibi sanctissime promitto consentaneam esse Philippi mentem. Illos enim ad eum miseram, quo expiscarer an aliquid esset inter nos dissensionis. Antequam responderet conveni eum Francofordiae: testatus est mihi nihil se aliud sentire quam quod meis verbis expressissem. CR 38. (Calvin X.), 447–448.

⁵ Profectionem vero illam suscipere mihi nunquam in mentem venerat nisi pridie quam exsequutus sum. CR 38. (Calvin X.), 322.

szeretett volna Melanchthonnal a vallásról és egyházi ügyekről tárgyalni.⁶ A levélben többször is említi Melanchthont. Amikor elsorolja az egyházi vagyoni ügyében tett egyes reformatori nyilatkozatokat, róla annyit mond, hogy elrettentette az egész kérdéskör bonyolultsága. Aztán megemlíti, hogy az angol király új követség menesztését kéri országába, amelyhez vegyék hozzá Melanchthont is, hogy legyen, akinek a tanácsát használni tudja az egyház jobb építésére.⁷ Kálvin előtt nem kétséges, hogy a fejedelmekből álló követési különítmény elmegy Angliába. Melanchthon küldése viszont sokaknak nem tetszett, mert engedékenysége (szó szerint: akarátának hajlékonysága) miatt gyanúsán néztek rá, de Kálvin meg van győződve, hogy ez a félelem alaptalan.⁸ Ugyanazon év (1539) márciusában újabb levélben értesíti Farel-t a frankfurti találkozásról, mondván, hogy ott Melanchthonnal sok kérdésben sikerült tárgyalnia (többek között a néhány pontban összefoglalt tantételsorról is, amelyekre nézve Melanchthonnak semmi kifogása nem volt).⁹ 1539 áprilisában szintén Farelnek írja, hogy az egyházi ceremóniák kérdésében, frankfurti tartózkodásuk alatt, igen őszintén megnyílt Melanchthon előtt:

„nemrég őszinte voltam Fülöppel szemben, amikor nemtetszésemet nyilvánítottam ki a rengeteg ceremónia miatt. Az általuk gyakorolt istentiszteleti rendtartás külalakja nincs nagyon távol a zsidókétól.”¹⁰

Antonius Fontaninus Biturgiesben (ma Bourges) írt levele 1541. január idusán kelt,¹¹ de mégis itt a helye említenünk, hiszen a frankfurti együttlét egyik érdekes és személyes eseményét emlegeti fel benne. Bocsánatkéréssel kezd, amiért régóta nem írt, és meglepő okra hivatkozik: Kálvin halálát keltették, levelet pedig halott embernek nem szoktak küldeni (*Quid homini mortuo scripsissem?*). A súlyos betegség és végül a halálhír, érdekes módon, valamiféle rossz jóslat folytán (*malo omen*), Melanchthon súlyos betegségének híreről szállt át Kálvinra (bár 1540 őszén ő maga is súlyos betegségen esett át).¹² Nos, a levél végén Kálvin és Melanchthon személyes együttlétének egyik párbeszéd-részletét említi fel. Szinte látjuk, amint a wittenbergi professzor vacsora közben nyájas és barátságos hangon fordul az ifjú Kálvin-

⁶ [...] partim cum Philippo de religione atque ecclesiae ratione commentarer. CR 38. (Calvin X.), 323.

⁷ [...] ut haberet cuius consilio uti posset ad ecclesiam melius constituendam. CR 38. (Calvin X.), 327.

⁸ Melanchthonem mittere non placebat, quod mollitiem animi eius suspectam habeant. Neque vero in opinione sit aut nescit, aut dissimulat: tametsi mihi sanctissime deieravit vanum esse hunc timorem. CR 38. (Calvin X.), 328.

⁹ CR 38. (Calvin X.), 330–332.

¹⁰ Nuper Philippo in faciem non dissimulavi, quin admodum illa caeremoniarum copia displiceret. Videri enim mihi formam quam tenent, non procul esse a iudaismo. CR 38. (Calvin X.), 340.

¹¹ CR 39. (Calvin XI.), 142–144.

¹² Ld. Farelnek írt elvelét erről: CR 39. (Calvin XI.), 83–86.

hoz ezzel a biztatással: *Meg kellene házasodnod, János!* Fontaninus pedig, értesülvén Kálvin nem sokkal a biztatás után megkötött házasságáról, örömmel nyugtázza, hogy jó kimenetele lett a barát unszolásának (szó szerint: beteljesedett a barát jóslata).¹³ Nyilván nem ez a párbeszéd döntötte el a Kálvin házasságát, azt ő már korábban is sokszor forgatta fejében,¹⁴ mindenesetre érdekes, hogy a lelkes ifjak szívesen tulajdonítják a példaképnek az emberi élet eme legszemélyesebb döntését beindító végső impulzust. De térjünk vissza az egységtárgyalások kronológiai sorrendjére.

Haganoa

A császár Haganoa francia várost jelölte meg a következő megbeszélés színhelyéül, ahová 1540. május 23-ra várta a protestáns és katolikus felet. Kálvin 1540. június 21-én arról ír Farellnek, hogy Ferdinánd császár hiába várta ide a német választófejedelmeket. Ezek kifogásokat támasztva hiányoztak a vallási ügyek megtárgyalásának napján, és erre az alkalomra csupán néhány teológus ment el. Melanchthont is várták (*ubi venerit Philippus*), Kálvin különösképpen, de a praepceptor útközben megbetegedett és Weimarban maradt.¹⁵ A Haganoában tartott megbeszélésről, tájékoztatót ír Du Taillynek francia nyelven bő,¹⁶ amelyben – többek között – azt közli vele, hogy a protestáns rész szilárd egységben van (*sont bien unis ensemble*), és mert az ellenfél csak hiú játékot űz velük, közös megbeszélésre gyűltek össze, hogy eldöntsék: hogyan lehetne megjavítani az egyházfegyelmet. Ebben viszont nem tudtak döntést hozni, mert nem sikerült kapcsolatba lépniük a hiányzókkal, köztük Lutherrel és Melanchthonnal.¹⁷ Néhány mondattal tovább közli azt, amit máshonnan már tudunk: Melanchthon hirtelen támadt valamiféle betegség miatt nem tudott eljönni ide, tehát itt nem tudott újra találkozni vele.

¹³ *Meminisse illud Philippi, quam Francoforti in coena essemus: cogitare de te accipienda uxore. Gaudeo quod bene successerit amici chiromantia.* CR. 39. (Calvin XI.), 143–144.

¹⁴ Ld. erre nézve: CR 39. (Calvin XI.), 12.; CR 39. (Calvin XI.), 25.; CR 39. (Calvin XI.), 30.; CR 39. (Calvin XI.), 53.; CR 39. (Calvin XI.), 77.

¹⁵ CR 39. (Calvin XI.), 51. Betegségéről ld. Iustus Jonas levelét Bugenhagennek, akinek egyébként maga Melanchthon is említi betegségét, támogatását kérve Wittenbergben hátrahagyott feleségének és gyermekeinek. CR 3. 1060–1062. (*Quod attinet ad D. Philip. Mel. certe hic e media morte, in qua profecto Wimariae luctabatur, oratione Ecclesiae et piorum revocatus est ad vitam.* CR 3. 1060.)

Oporinusnak ugyanerről ír Bedrotus is: *Philippus Haganoam non veniet: in itinere coepit laborare graviter, uti nosti, verum convalescere dicitur.* CR 39. (Calvin XI.), 68. 1540. június 21-én Kálvin Strasbourgról tájékoztatja Farellt arról, hogy Melanchthont betegség szedte le a lábáról és visszamaradt Weimarban. CR 39. (Calvin XI.), 50–54. Ld. még CR III. 17. Melanchthon életeseményei.

¹⁶ CR 39. (Calvin XI.), 64–67.

¹⁷ *Mais pour ce que cela ne se pouvoit conclure, sans en communiquer avec les absens, comme avec Luther, Philippe et autres* CR 39. (Calvin XI.), 66–67.

Worms

A megbeszélés Wormsban folytatódott 1540. december 14–31. között.¹⁸ Kálvin 1540 decemberében három levelet is írt Wormsból (egyiket 14-én, a másikat 24-én, a harmadikat december végén, dátum nélkül), tehát ő maga is jelen volt a kollokviumon, mégpedig a strasbourgi szenátus küldötteként.¹⁹ Az egyik bizonytalan keltezésű levelében, talán Viretusnak vagy a nechatelli kollégák közül valamelyiknek, bőven ír az itteni megbeszélésről. Beszámolója végén lelkesen és dicsőítve beszél Melanchthonról. A wormsi birodalmi gyűlésen elért részleges sikerek említése és kommentálása után ezt mondja:

„Fülöp az elsők között szólt, akit eddig soha nem láttam még értelmesebben hozzászólni. Egészen más a lelkülete, mint négy évvel ezelőtt, álláspontját ugyan nem változtatta meg, de bátrabb lett, amint maga is mondotta: belátta, hogy mérsékelt viselkedésével semmit sem tudott elérni azok előtt, akiket szeretett volna megnyerni. Igen elgyönyörködtél volna, ha végighallgatod ezt a fél órát.”²⁰

Úgy tűnik, személyesen is átélt élményéről tájékoztatja barátját, amikor Melanchthon nyilvános szerepléséről ír, tehát, nincs amiért kételkednünk az esemény valóságos megtörténte felől. Ez tehát újabb alkalma volt a találkozásnak, még akkor is, ha részletesebben nem is szól együttlétükről.

1541. február elején Strasbourgból küldi meg Farelnek a wormsi birodalmi gyűlésen történekről szóló beszámolója második és egyben befejező részét, amelyben ugyancsak értékeli Melanchthon szereplését az Eckkel folytatott vitán, mégpedig külön kiemelt helyen. A császár új helyszínt tűzött ki a további megbeszélésre, Regensburgot. A strasbourgi szenátus Kálvint Bucer mellé rendelte követként erre a megbeszélésre, akik nyomban el is indultak. Kálvin fontosnak tartja külön is kiemelni azt, hogy az ő regensburgi jelenlétét Melanchthon is erőteljesen kérte a szenátustól.²¹ Miután pedig Wormsban azt tapasztalták, hogy a megbeszélés semmiféle reménységgel

¹⁸ CR 39. (Calvin XI.), 92.; CR 39. (Calvin XI.), 96.

¹⁹ Ezt írja a genfi szenátusnak: *Outreplus Il a est ordonne par Messieurs du Conseil de ceste ville que iyrois avecque aulcuns de mes freres a lassemblee de Wourmes, non seulement pour servir a une Egglise, mais a toutes, au nombre desquelles la vostre est comprise.* CR 39 (Calvin XI.), 96.

²⁰ *Si conserendae erunt manus [ti. az ellenfél megzavarására], Philippus primo loco verba faciet, quo nihil unquam vidi cordatius. Alius est penitus quam fuerat ante annos quatuor: neque tamen mutavit sententiam, sed animo factus est confirmatiore, quemadmodum ipse dicit, quod vidit sua moderatione nihil se proficere apud eos quibus lucrificandis intentus erat. Si audires dimidiam horam, te plurimum exhilararet.* CR 39. (Calvin XI.), 139.

²¹ *Me enim Bucero adiunxit senatus. Hoc Philippus non sine magna obstestatione petierat.* CR 39. (Calvin XI.), 146.

nem kecsegtet, Grynaeus, Sturm és Kálvin távozásra kért engedélyt, és elkezdtek búcsúzkodni társaiktól.

„Amikor Fülöphöz értünk. ezt mondta: másoknak megengedem, de jelen helyzetben Kálvin távozásával nem érthetek egyet. És rögtön szállásunkra igyekezett, hogy a távozást megakadályozza.”²²

Regensburg

1541. május 11-én Regensburgból számol be Farelnek az ottani megbeszélésről. Miután az egyes kérdéses teológiai tételeket mind végig vették (megigazulás, egyház stb.) elérkeztek az úrvacsora kérdéséig. A megbeszélések, noha kemény hangnemben történtek, Bucerben a megegyezés reménységét ébresztették fel, míg Melanchthonban, Kálvin megítélése szerint, épp az ellenkezőjét: a dolgok elgennyesedése megfojtja a békesség reménységét. Ebben a patthelyzetben a protestáns teológusok megbeszélésre gyűltek egybe, amelyen sorban mindenki kifejthette véleményét a kérdésről. Ennek során Kálvin elítélte Krisztus testének a kenyérben lévő lokális prezencia tanát, az adorációt pedig túrhetetlennek tekintette. Az ott elhangzottakat maga Melanchthon, talán az ott jelenlévők között a legnagyobb teológus tekintély vetette papírra és juttatta el a másik félnek álláspontjuk foglalataként.²³ Egy másik levelében a reformátorok taktikáját is elárulja erről az esetről:

„Fülöp és Bucer kétfelé hajló és kozmetikázott formulát fogalmazott meg az átlényegülés tanáról, hogy megkíséreljék üres szavakkal kielégíteni az ellenfelet. Ez a módszer nekem nem tetszett, annak ellenére, hogy tudtam mi vele a céljuk.”²⁴

Nagy megnyugvására volt Melanchthon és a többiek regensburgi helytállása a Konstanc környéki lelkészeknek, legalábbis ezt írja nevükben Iohannes Zuick lelkész 1541. május 12-én.²⁵ Ezt a helytállást említi maga Kálvin is Farelnek 1541 júliusában, ezennel már Strasbourgból, amikor felemlgeti a regensburgi vitán történeteket: az ellenfél vezére, Gravellanus, azzal a szándékkal támadta meg kemény szavakkal Melanchthont, hogy a másik két, vele együtt érkező követet is elhallgattassa, de Melanchthon kitartoán

²² Ubi ventum est ad Philippum: Alis permitto, inquit, ad tempus Calvinum discedere non patiar. Et statim domum nostram accurrit, ut profectionem impediret. CR 39. (Calvin XI.), 147.

²³ CR 39. (Calvin XI.), 215–216.

²⁴ Philippus et Bucerus formulas de transsubstantiatione posuerunt ambiguas et fucosas, út tentarent an adversariis possent satisfacere nihil dando. Consilium hoc mihi non placet, tametsi rationem habent quam sequuntur. CR 39. (Calvin XI.), 217. A formulát ld. CR IV. 262. sqq.

²⁵ Audimus autem Philippum et reliquos constantes esse et apertos, quae res nos ministros summo gaudio afficit, et decet certe nos nihil vacillare. CR 39. (Calvin XI.), 218.

helytállt: írásban vert vissza mindent, azon tételekben, amelyeket az ellenfél tanítása ellen fogalmazott meg és adott át.²⁶

Ugyancsak Regensburgból tájékoztatja Farel 1541. június 5-én. A megbeszéléseken igen szükség lehetett Kálvin jelenlétére, ezért kéri őt Bucer, de Melanchthon is, hogy halassza el sürgősnek tartott hazamenetelét és maradjon továbbra is velük. Melanchthon külön kiemelte, hogy ebben a kérdésben (ti. az úrvacsorában) segítségként akarja őt megtartani maga mellett, amelynek tárgyalása már közeleg. Azt írja, hogy a protestáns teológusok Worms mellett folytattak megbeszélést, amelynek eredményéről Kálvin ezt mondja: „még a megfogalmazás során sem követték azokat a tanácsokat, amelyeket én és Fülöp adtunk”.²⁷ Nem tudom van-e különösebb jelentősége annak, hogy levelének dátuma görögül jelenik meg, a rövid levélben több görög kifejezést is használ, végül pedig így írja alá: „Passelius tuus”. Kálvin leveleit ismerve, nem szokványos jelenségről van szó, a klasszikus irodalomra való hivatkozás és a görög szignálás viszont Melanchthon leveleinek szinte mindennapi velejárója. Olyan kérdést fogalmazok meg, amelyet egyben nyitva is hagyok: Vajon a kor gyakran alkalmazott humanista szokásán túl az írói álnévválasztás, amely Kálvinnál érdekes módon épp ebben a korszakban kezdődik,²⁸ Melanchthon hatásának is tulajdonítható-e?

Egyenlő felek

Kálvin 1541 szeptemberében visszatért Genfbe, miután az itteni tanács hatalmas, több hónapra terjedő diplomáciai hadjáratot indított Nyugat-Európa-szerte visszacsábítására. Ezzel Kálvin távolra kerül az európai teologizálás és egyházpolitika fő útvonalától. Más környezet, más kihívások, más lelkési és teológusi közösség, más életritmus és -stílus várt itt rá. Az ifjú reformátor beleveti magát az egyházszerzés sűrűjébe, bizonyítani, megszolgálni a bizalmat és a visszatérést megtagadó hosszas húzódozás kompenzációjaképpen maximalista hozzáállásával kezdi meg kiépíteni a legapróbb részletekig az itteni egyházat és társadalmat. Csoda-e, ha nem jut ideje kivenni részét az európai egyházpolitikából? Úgy tűnik, hogy Genf megtalálta őt, ő pedig Genfet, miközben magára is talált, és önbizalommal telve indult el a kiteljesedés útján. Felnőtt feladata szintjére. Melanchthon – mint mentor – megmaradt továbbra is, bár itt kelt leveleiben már érződik, hogy eloszlóban van a feltétlen csodálat varázsa. Két levél következik ebből a kezdeti korszakból, annak igazolására, hogy kapcsolatukat nem a

²⁶ Illa omnia sunt repudiata, scripti a Philippo in contrariam sententiam articuli, et oblati. CR 39. (Calvin XI.), 251.

²⁷ Ac ne in scribendo quidem sequuti sunt quod consulueramus ego et Philippus. CR 39. (Calvin XI.), 236.

²⁸ Kálvinak legalább hét írói álneve volt (Charles d'Espeville, Alcuin, Martinus Lucanius, Carolus Passelius, Depercan, Joseph Calphurnius, J. de Bonneville), az első talán épp az 1539. évi strasbourgi *Istitutio*-kiadásban jelenik meg (Alcuin).

korabeli humanista levélírási szokás és gyakorlat tartalmatlan formalizmus jegyében ápolták. Ez a kapcsolat – a napi gondok ellenére – tartalmas, őszinte és mély maradt. A genfi korszakban Kálvin rengeteg levelet írt, bizonyára sok barátja is volt, akikkel levélben csevegték végig az eseményeket és híreket. Amikor viszont Melanchthonnak ír, minden maradék erejét és képességét, tudományát és ékesszólását, logikáját és dialektikai módszerét összeszedi, és úgy veti papírra mondandóját, mintha minden egyes szavát a mennyei angyalok figyelnék. Szinte az az érzésünk, hogy ünnepként éli meg az eseményt: gondosan kidolgozott minden mondata, kifogástalanul logikus minden gondolatmenete, érződik az, hogy igyekszik minden egyes veretes grammatikai formába öltött gondolatával megfelelni a Mester elvárásának.

1543. március közepén Genfben írt levelében²⁹ Kálvin derűsen panaszkodik Melanchthonnak arról, hogy legutóbbi levele négy hónapig kóválygott valahol a nagyvilágban, mígnem megrongálva és szakadozva érkezett hozzá.

„Bárcsak, mint mondd, gyakrabban adódna lehetőség számunkra legalább levelezés formájában elbeszélgetni. Nekem itt nincs kívánatosabb e világon annál, hogy leveleid kedvességében megnyugodjak, melyek írására persze neked ott nem igen adódik lehetőség. El sem képzeled, mennyire nyomja és megüli lelkemet ez. E szükségben pedig két dolog különösen gyötör: nincs munkáimnak semmiféle tisztességes gyümölcse, aztán, hogy tőled és még néhány személytől oly távolra estem, hogy nem ér el idáig a vigasztalás azon neme, amely rajtam elsősorban segíteni tudott. Mivel pedig nem igazán találkozik szándékunkkal a lehetőség, hogy Krisztus szolgálatában helyünket szabadon megválasszuk, azon az állomásunkon kell megmaradnunk, amelyet közölünk kinek-kinek kijelölt. De a térbeli távolság talán mégsem rabolhat meg attól, hogy a bennünk lévő, a Krisztus vérével megteremtett és Szentlelkével szívünkben megszentelt kapcsolaton keresztül, amíg e földön élünk, éltesse a remény, amelyre leveledben magad is emlékeztetsz: a mennyben majd, ahol örökké fogunk élni, egymás mellett örülhetünk szeretetünknek és barátságunknak.”³⁰

²⁹ CR 39. (Calvin XI.), 515–517.

³⁰ Utinam vero, sicut dicis, saepius nobis, saltem per literas colloqui liceret. Tibi inde nihil quidem accederet, mihi autem nihil foret in hoc mundo optabilius quam min literarum tuarum suavitate acquiescere. Vix credes quanta hic negotiorum mole premar atque urgear. Sed inter has angustias duae res sunt quae me plurimum excriant: quod mihi legitimus operae meae fructus non constat, deinde quod abs te et paucisque aliis tantopere distit, illo quod me imprimis iuvare posset consolationis genere destituor. Verum quando ne hoc quidem optionis nostris esse convenit, ut locum sibi quisque arbitrio suo deligat, ubi serviat Christo, in ea nobis

A hosszú bevezető után a levél megírásának okát tárja fel: visszaélt Melanchthon nevével, amikor az egyik munkáját (*Adversus Phigium*) neki ajánlotta, ezért megértést kér és bocsánatért eseng, biztosan tudva, hogy Melanchthon emberségére és iránta érzett jóindulatára számíthat. Külső és belső, genfi és németországi gondokat sorol fel, amiért szomorúságot érez, végül körüludvarolja a Mestert:

„Igen kíváncsi vagyok, mi lehet az oka annak, hogy Danieledet [ti. a Dániel kommentárt] még mindig szobafogságban tartod?”³¹

A mester válasza és vállveregetése nem késik. 1543. május 11-én írja Bonnból, hogy Kálvin levelét a frankfurti nagyvásárból továbbították, a neki dedikált munka kinyomtatott példányai viszont csak az után érkeztek meg Frankfurtba. Végre Bonnban, Bucernél sikerült találnia egy példányt, amelyben megtekinthette a neki szentelt bevezetőt (τὴν προσφώνησιν), és a munka nagy részét azon nyomban átlapozta. Kitűnő bizonyítványt állított ki magáról azzal, hogy

„nemcsak istenfélő emberhez méltóan, de az ékesszólás szabályai szerint is értekeztél minkét dolgról, ti. az irántam érzett háládról és az előttünk álló témáról, amint szoktunk valahányszor együtt voltunk; bárcsak bőven beszélgethetnénk újra, noha annyit azért mégsem tulajdonítok magamnak sem eszességben, sem tudományban, amennyivel engem felruházol, minket ugyanis az egyházban elsősorban erőtlenségünk felől kell megismerjenek, mindazonáltal igen gyönyörködöm irántam érzett jóindulatodban és megköszönöm neked, hogy nagyszerű írásod eme előkelő helyére állítottad irántam érzett jelentős szereteted. Be kell vallanom, hogy kedves nekem azon állításod is, miszerint én mindig szerettem és kerestem az egyszerűséget.”³²

statione manendum est, quam cuique nostrum destinavit. Hoc saltem nobis nulla regionum longinquitas eripiet, quin hac coniunctione, quam Christus sanguine suo consecratam spiritu quoque suo in cordibus nostris sanxit, contenti, dum vivimus in terra sustineamur beata illa spe, ad quam nos litterae tuae revocant: in coelis nos simul perpetuo victuros, ubi amore amicitiaque nostra fruemur. CR 39. (Calvin XI.), 515.

³¹ Miror quid sit causae cur tamdiu Danielem tuum domi suppressum teneas. CR 39. (Calvin XI.), 516.

³² [...] non solum pie, sed etiam eloquenter disserueris, de utraque re, videlicet de mea gratitudine, et de ipsa disputatione coram nos, ut soliti sum us quoties una fuimus, prolixè colloqui posse optarim: etsi enim tantum vel ingenii vel doctrinae mihi non arrogo quantum tribuisti, et nos imprimis in ecclesia agnoscere imbecillitatem nostram decet: tamen benevolentia erga me tua vehementer delector tibi gratiam habeo, quo diu scripto luculento tanquam in illustri positam loco exstare significationem amoris erga me tui voluisti. Gratum mihi et illud testimonium tuum

Néhány gondolatnyi életfilozófia és közegyházi, politikai gond említése után címszavakban foglalja össze Kálvin neki dedikált munkájának rövid tartalmát: az Isten fiáról szóló tan, az emberi erőtlenség méretei, a bűnbánat, a Fiúban megígért kegyelem, az egyházfegyelem, de nem az, amit a pápai kúria költ, hanem amelyet a prófétáktól és az apostoloktól vettünk át stb. Nos, kiváló elokvenciával ilyen és hasonló dolgokról szóló igaz tant ad át „amelyet a mieink mind aláírnak, az ellenségek pedig rettegik”. Majd csodálattal kiált fel:

„Napjainkban ki képes ennél erőteljesebb és sziporkázóbb vitairatot fogalmazni? A miénk, ha volt ugyan ilyen, éktelen és lapos, elménk gyengesége, vagy a viszontagságok közepette felmorzsolódó erőnk miatt.”³³

Mód felett örül, hogy Isten Kálvint feltüzeltette az evangélium magyarázatára.

„Minden jel arra mutat, hogy a török nemsokára feldúlja Németországot, amely ha megtörténik, annál inkább nektek kell majd felébrésztetek a tudományok művelésének szándékát, nektek, akik biztonságosabb helyen éltek, és megfeszített erővel kell harcolnotok, hogy Európa többi részén az evangélium fényét felgyújtsátok és égve tartsátok.”³⁴

Ez után a saját álláspontját fejt ki a predestináció és a szabad akarat kérdésköréről, amellyel egyébként – a saját bevallása szerint – maga Kálvin is egyetért, és amely igen ínyenc csemege lehet bármely dogmatikusnak, ha Melanchthon eme sajátos tanát sietne nyomon követni Kálvin dogmatikai munkáiban. Mi nem sietünk. Itt jutott Kálvin a tetőre, ami ez után következik a két reformátor között, az már nem a diák–tanár, mester–tanítvány kategóriájába tartozik. Kálvin lépésről lépésre nő fel Melanchthon nagysága mellé, a kettejük ez utáni igen gyér levélváltása már más viszonyt sejtet kettejük között. Eltűnik a gyakori hivatkozás Melanchthonra, érthetően, hiszen Kálvin részben maturizálódik, részben eltávolodik az európai teológia sűrűjéből, vagy forgalmas országútja mellől, amelyen Strasbourg jelentős stáció volt.

esse ingenue fateor, quod me et amare et quaerere simplicitatem dicis. CR 39. (Calvin XI.), 540.

³³ Cuius est enim oratio hoc tempore in disputando vel nervosior, vel splendidior? Nostra vel propter ingenii infirmitatem, vel propter eas aerumnas quibus consumta est naturae vis, si qua fuit, est squalidior. CR 39. (Calvin XI.), 541.

³⁴ Fortassis nostra Germania paulo post a Turcis vastabitur, quod si fiet, eo magis vobis alibi in locis tutoribus studia literarum excitanda erunt, et pugnandum vehementius, ut is reliqua Europa evangelii lucem accendatis, et retineatis. CR 39. (Calvin XI.), 541.

Konklúzió

Kálvin első strasbourggi korszakot megelőző levelezésében Melanchthon neve nem fordul elő olyan súllyal, mint ebben a korszakban, annak ellenére, hogy már akkor figyelemmel kíséri az európai reformáció eseménysorát, Luther tevékenységét, a teológiai disputák alakulását, a politikai közeget, amelytől a protestantizmus jövőjét teszi függővé.

Melanchthon neve az ifjú Kálvin leveleiben és életében a strasbourggi száműzetés éveiben jelenik meg erőteljesen, és személye az ifjú egyházvezető példaképévé válik, nem életformájára, hanem teológiai attitűdjére nézve: leveleiben több helyen is különös tisztelettel ír róla, véleményét szinte mindig irányadónak tartja nemcsak a maga, hanem az egységtárgyalásokba sodródott protestantizmus számára is.

A levelek hangulatát tekintve, már amennyiben erre lehetőség adódik, a mester-tanítvány viszonyból személyes barátság lesz, a levelekben használt sokszor szokványos humanista formulák őszinte érzésekkel telítődnek. Kálvin továbbra is a nála idősebb és tapasztaltabb teológusi szaktekintélynek kijáró tisztelettel tekint öregebb barátjára, bár a maga álláspontjához mindvégig hűséges marad. Melanchthon pedig hasznos fegyver-társnak és ígéretes fiatal tehetségnek tartja őt.

Olvasván ebben az időszakban kelt leveleit, az volt az érzésem, hogy a fiatal Kálvinnak ezek voltak a legdicőségesebb évei: részt vett az európai protestantizmust lázban tartó események forgatagában, fontosnak érezte magát az élvonalbeli teológusgigászok társaságában, sikerélménye lehetett a teológiai tanácskozások és megfogalmazott tételek formulázási folyamatában, maga mellett érezhette idősebb barátként a viták legnagyobb szaktekintélyét, Melanchthont, aki a maga részéről ugyancsak megkülönböztetett tiszteletet mutatott iránta és a legszebb reménységre feljogosító teológusi tehetséget látott benne. Strassbourggi időszakában a Kálvin személyes életét belengő hangulatot az a derűs baráti jó tanács adta meg, amelyet frissen szerzet barátja és lelki atyja, vidám, szinte élcelődő, de bájos atyai jóindulattal mondott: *Meg kellene házasodnod, János!*